

9 листопада – День української писемності та мови

«РУСЬКИМИ ПИСЬМЕНАМИ ПИСАНІ», або 23 абетки для рідної мови

Свято започатковане 1997 року указом Президента України. Дев'яте листопада вибрано тому, бо саме цього дня вшановується пам'ять Нестора-літописця.

За усталеною традицією вважається, що писемність нам принесли Кирило та Мефодій. Високо цінуючи їхню просвітницьку діяльність, все ж таки необхідно зазначити: на території України вже знайдено 23 абетки, яким 15–20 тисяч років. Збереглися написи на глиняному посуді, прясельцях (веретенах для прядіння), інших предметах. Загалом наші пращури вживали двадцять тисяч слів. Це дуже й дуже багато, адже лексичний запас навіть геніальних майстрів слова не перевищує цієї кількості.

Як вважає сучасний дослідник рідної історії Олексій Губко, праукраїнські абетки склалися протягом тривалого часу. Захоплює їхнє надзвичайне розмаїття –

від ієрогліфічних елементів і клинопису до звичного для нас письма. Авторитетний науковець наголошує: «Знаючи, коли виникла українська мова, ми з певністю можемо сказати й коли сформувався наш народ. І оскільки першовитоки нашої мови губляться в імлі тисячоліть (у проміжку щонайменше десяти тисячоліть до Різдва Христового), то й початки українського етносу слід шукати в добі трипільської цивілізації».

Так чи так, а походження слов'янської писемності й сьогодні остаточно не з'ясоване. Після прийняття християнства (988 рік) на території Київської Русі були відомі два типи письма – кирилиця (від імені Костянтина Філософа, в чернецтві Кирила) та глаголиця (від давньослов'янського «глагол», тобто «слово»). Глаголиця вважається давнішим письмом, але досі не існує єдиної думки про її виникнення. Абетка глаголиці має 39

ГАЛИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ

як літературна та історична пам'ятка 1144 року

Віктор ІДЗЬО,
доктор історичних наук

Галицьке євангеліє – одна з найдавніших достовірних пам'яток історії та культури українського народу, яка з 1144 року не перевидавалася й досліджувалася лише фрагментарно російськими та радянськими вченими [3]. Таку ситуацію слід негайно поліпшувати й вводити в науковий обіг цю рідкісну пам'ятку історії та культури стародавньої України–Русі XII століття [5, 6].

Маємо надію, що за клопотанням Української держави до влади Російської Федерації Галицьке євангеліє видадуть зі сховища для факсимального передруку, внаслідок чого з'явиться можливість його подальшого наукового аналізу [2]. А наразі пропонуємо увазі читачів наявні результати дослідження цього унікального витвору духовності.

Галицьке євангеліє має розмір 23 x 16 см, обсяг – 260 аркухів. Оправа – дошка, обтягнута м'якою шкірою. Текст написано на пергаменті. На кожному аркуші 24 ряд-

ки, які розташовано в один стовпець, лише на аркушах 1–3 – в два стовпці.

Галицьке євангеліє виконане прямим уставом гарного чіткого малюнка, не дуже щільного. Висота літер 3 міліметри. Характерні накреслення: у літері Ъ – коромисло широке, праве плече довше за ліве, розташоване майже на рівні верхньої лінії рядка, щогла ледь виступає за цю лінію. Перемичка в літері М не провисає за рядок, щогли трохи нахилені вгору до середини; перетинка в ІЄ – на середині літери;

літер складного накреслення у вигляді кружечків і петельок, з'єднаних між собою. Кирилиця – новіша система писемності – складається з 43 букв, зокрема з 24 грецьких і 19 оригінальних слов'янських. Їхні накреслення стали графічною основою сучасної української, російської, білоруської, болгарської, сербської та македонської писемності.

Основний словниковий фонд української мови містить чотири шари: спільноіндоєвропейська лексика (батько, дім, вовк тощо), праслов'янські надбання (сніг, жито, віл, корова), питомо українські слова (мрія, примхи, перекотиполо) та запозичення з інших слов'янських мов (скажімо, з білоруської – розкішний, нащадок, з польської – перешкода, доценту, цікавий, гасло, міць, шлюб, раптом, принаймні тощо; з чеської – брама, огида, паркан; з сербської – хлопець; з болгарської – храм, владица тощо).

Давність української мови засвідчують численні фольклорні твори, особливо календарно-обрядові пісні. Олександр Потебня, наприклад, стверджував, що веснянка «А ми просо сіяли» лунала вже в I тисячолітті до н. е, а колядка про створення світу птахами побутувала задовго до християнських часів.

Дослідженнями найдавніших систем письма в Україні опікувалися Микола Суслупаров, Валентин Даниленко та інші вчені. Вони довели, що самотутню писемність мали племена катакомбної культури бронзової доби, зарубинецької та черняхівської культур. Скіфи й сармати також плекали свою писемність, відому як сарматські знаки. Останні були схожі на вірменські й

грузинські літери. Повсякденні нотатки, очевидно, робилися на навощених дерев'яних дощечках або на бересті – матеріалі, який погано зберігається. На щастя, здодали час накреслення на свіжій, ще не обпаленій глині, зокрема на горщиках.

Ґрунтовно досліджував кирилицю митрополит Іларіон. Його праця «Слов'янське письмо перед Костянтином» доводить правдивість оповіді ченця Храбра, котрий зазначив, що Костянтин (Кирило) знайшов у Херсонесі Таврійському Євангеліє і Псалтир, «руськими письменами писані». Ця подія датується зимою 860–861 рр. Вона цілком закономірна, адже після кількох походів Аскольда на греків у Київській Русі вже було чимало християн. Існування руських письмен підтвердили графіті на стінах Софії Київської, які дослідив знаний історик Сергій Висоцький.

Першим друкованим словником став «Лексисъ сиреч речення, въкратце собраны и изъ словенскаго языка на просты рускій діалект истолкованы» Лаврентія Зизанія, що вийшов 1596 року. У виданні пояснено 1061 слово: авва – тато; баснь – казка, слово, байка; юноша – парубок... Ділова мова українських сотених канцелярій була близькою до народної, хоча писарі зберігали усталені фрази з Литовського статуту й інших правописних кодексів. Давні судові документи зафіксували живе мовлення свідків і підсудних. Глибинні джерела мали численні говірки в різних куточках України. Усе це розмаїття збереглося до сьогодення. Воно живить і живитиме українську літературну мову, яка входить до другого десятка найпоширеніших мов світу.

Микола СЛАВИНСЬКИЙ.

в *и* – трохи вище середини; перетинка в *И* розташована трохи вище середини літери, в *Н* іде від верхньої частини лівої до низу правої щогли, на зразок латинської *N*; літера *Ч* написана у вигляді чаші, симетрично розміщеної на прямій ніжці; *Ж* – досить широке, розлоге, діагональні лінії перехрещуються на вертикальній щоглі трохи вище її середини. Дослідник Я. Ісаєвич

ЕЖЕ ѠННІ ЧАСТГОЄ УАІНГАІВІ:

вважає, що Галицьке євангеліє 1144 року написане сербохорватською мовою [1].

Євангеліє має дві вставки. На аркуші 229 – рамка П-подібної форми, плетена, розфарбована чотирма кольорами: темно-коричневим, синім, жовтим і червоним. На аркуші 242 – прямокутна рамка, в яку вписані три кола, заповнені стилізованими рослинними мотивами; кольори ті самі за винятком червоного.

У тексті Галицького євангелія на аркушах 3, 69, 112 і 180 чотири великі рукописні ініціали візантійського типу, виконані кіноварним контуром і розмальовані жовтою та зеленою фарбами. Є багато дрібних ініціалів, виконаних циноброю на аркушах 1–228, або з додаванням синьої фарби (аркуші 229–256). На аркуші 260 закінчення у вигляді невеличкої плетеної смужки. На звороті цього аркуша – кіноварний рисунок грифона.

Галицьке євангеліє 1144 року складається зі змісту, чотирьох Євангелій, синаксара – аркуші 229–240, місяцеслова – аркуші 242–256, євангельських читань на особливі випадки – аркуші 257–260.

Мова Євангелія має свої особливості. Основа її – слова, характерні для Півдня Русі, або староукраїнські. Особливості сполучень літер «жч», «шч» і «жд» (наприклад, у словах «дъждь», «дъжчить»,

«рожчь», «дошч») притаманні сербохорватській мові. Також вживається «yo» замість «въ» – «упрашаю». У Галицькому євангелії є властиві лише його мові написання закінчень слів: «ле», «ѡю», «ли», «ию», «или», після «ц» постійно пишеться «а» – «отца» (аркуші 47, 73, 122, 127 та інші), «слепца» – аркуші 107, 226 та інші. Після «ч» також пишеться «а» – «чаша», «чашю», «хр» пишеться часто замість «кр» – «хрѣстити», «хрѣститель», «хрещень» та інші.

В Галицькому євангелії є приписки. Так, на аркуші 228 внизу – нотатки переписувача: «В лето SXHB (тобто 6652 або 1144) написаша са книги Н (Наличі), 50 дньи октября, а скончашаса в 9 ноабра».

Є низка пізніших записів, зокрема на аркуші 111 уставом XIV століття: «...от своєа пазухы не повинныя никому жек где им бог дасть лъжати где моя рука положить тому бога молити за здорове Якова Артииья Иваана Львонья, Ходора Домьны Мр (?) Хотимье Савы Ильъ Григорья Натальъ...» [4].

На аркуші 228 скорописом XVI століття зазначено: «В лето 7083 а от рожества Христова 1576 месяца июня 12-я Гедеон Балабан епископ Галицкии Львовскии и Каменца Подольского в сее время наехал на столец еписски на Крылос и застал при церкви столецной сие книги еванге-